Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9225

ГУМАНИТАРНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ HUMANITARIAN EDUCATION IN HIGHER SCHOOL

World-development of historical and spiritual that is its event-idea-development as a world of faith

O.V. Khaletskyj

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 24.01.2019

Received in revised form

26.02.2019

Accepted 27.02.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-032-225-00-14
E-mail: philosophy@lvet.edu.ua

Khaletskyj, O.V. (2019). World-development of historical and spiritual that is its event-idea-development as a world of faith. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 147–154. doi: 10.32718/nvlvet-e9225

According to modern scientific and philosophical representations, the world is its creation as development. Because of anthroponospherization, world development appears as a historical and spiritual development. A measure of progressive development are: 1) the completeness of the implementation of legislative tendency (directions) of development, 2) the superiority of the old to new, 3) the increase of consciousness and spiritual factors of development. In the development of society, the historical-spiritual appear to it: 1) degrees, 2) local ways (civilization) actually happen-ideas-development, which are: 1) initial with the stages of anthrosociogenesis, tribal community of collectors and hunters, the clan community of farmers and herders, 2) agrarian society with the stages of the first civilizations of the copper stone age (Ancient Egyptian, Sumerian-Babylonian, Indo, Aegean, Hatto-Smallasian Early Chinese, Ancient American) iron age from the 1st millennium BC of ancient (Middle East, Antique, Ancient Indian and Ancient Chinese) and medieval (Far Eastern, Indian, Austrian, Central Asian, Iranian-Islamic, Eastern Christian and West Christian local civilizations) and so-called industrial society with preindustrialization XVIII-mid. XVII century, industrialization the middle of XVII–XIX centuries, industrial first half of Twentieth century and, the middle of XX century, the globalization-information stages of development with the corresponding all of them-events-ideas-development. Stages of development are determined by their main direction. Civilizations can be defined as local socio-cultural and organisms that are inherent in the physiognomic unity of distinctive features. In the process of historical development there is a growth of conscious-spiritual factors of development (socio-cultural paradigm), mainly as the implementation of various socio-cultural projects, which prompts the creation of consciously projected, intellectually creative, idea-creative, spiritually-constructed world as it happens-idea-development. Events are acting known as ideas, and ideas are projected as development. All further history of mankind is the deduction and embodiment of consciously-projected ideas. Socio-cultural projects require the realization, and that's why historical development is somehow dejected, and is carried out as some kind of enthusiasm. Religion - faith in God through the cult, what is the act of consciousness (faith) of world creation (God) through its activation in itself (the cult). The historical-spiritual world-development are as follows: 1) the continuation of the world creation, 2) the belief of realization as a kind of locomotive, because of what 3) religious socio-cultural projects of spiritual world transformation are currently the largest. From the New Times monotheism comes into the secular phase of practicing faith. From the seventeenth century humanity passes to industrial ways of development and to the twentieth century. the world economy is formed, world politics and world spirituality that are from the middle of Twentieth century turn into the globalization-informational period of "the inventive future", when any social and cultural projects can be implemented. There is a world civilization as a cathedral unity of national cultures. In the field of religious, there is not immorality, but newly-religions as a God's gradual faith. Innovation faith occurs as: 1) ecumenization, 2) secularization, and 3) new secular dynastic theologians. A peculiar "spiritual evaporation" of globalization processes is the maturation of the so-called universal religion. There can be no universal religion, only a universal faith can be. Universal religion is not a separate religion, but the unity of all religions of the world as its spiritual transformation. Universal

religion arises as 1) activation of the creative forces of man, 2) the locomotive of socio-cultural projects that require the faith realization, 3) as a social and cultural project for the spiritual transformation of the world (God's reign, etc.). The unity of all religions in the world is currently the most expressed in theistic evolutionism, which in modern universal evolutionism receives a scientific and philosophical justification, where a new process-creative-centric image of the world for its transformation arises. Secular gradual faith passes into the development of the world, world-wide – the consciousness of the world as its development, which is achieved by the event-idea-development. The world of faith appears in three hypostases: 1) as the unity of all religions of the world as its spiritual transformation, 2) the world is not religion, but faith, and 3) acts consciousness of the world as its development. Concentration of the meanings of spiritual uplift form the so-called spiritual republics (Zion, Shambhala, mountainous Jerusalem, etc.) as our antisocial spiritual homeland. World-development of historical-spiritual appears as an intelligent world development (World building).

Key words: world-development of historical-spiritual, progression, anthroponospherization, social-cultural paradigm, civilizational formation, events-ideas-development, socio-cultural project, universal faith, globalization-information society, ecumenization, secularization, secular dynastic theology, trusteeship, “spiritual republic”, world development (world-building).

Світорозвій історично-духовний, тобто його подіє-ідеє-розбудова як світовірення

О.В. Халецький

За сучасними науково-філософськими уявленнями світ – це його творення як розвиток. Через антропоносферизацію світорозвиток постає як історично-духовний розвій. Мірилом поступального розвитку виступають: 1) повнота здійснення законотенденцій (спрямованостей) розвитку; 2) перевернення старого новим; 3) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку. В історично-духовному розвитку суспільства постають його ступені та локальні способи (цивілізації), власне подіє-ідеє-розвій, якими є: 1) первісне, з етапами антропосоціогенезу, родової общини збирачів і мисливців, родової общини землеробів і скотарів; 2) аграрне суспільство, з етапами перших цивілізацій: міднокам'яного віку (Давньоєгипетської, Шумеро-Вавилонської, Індської, Егейської, Хетто-Малоазійської, Ранньокитайської, Давньоамериканської), залізного віку від I тис. до н.е., давніх (Близькосхідної, Античної, Давньоіндійської і Давньокитайської) та середньовічних (Далекосхідної, Індійської, Австрійної, Центральноазійської, Ірано-Ісламської, Східнохристиянської і Західнохристиянської) локальних цивілізацій і т.з. індустріальне суспільство з передіндустріалізаційним (XVII – сер. XVIII ст.), індустріалізаційним (сер. XVII–XIX ст.), індустріальним (п.пол. XX ст.) та (від сер. XX ст.) глобалізаційно-інформаційним етапами розвитку з відповідним їм всім подіє-ідеє-розвоєм. Етапи розвитку визначаються їх головним спрямуванням. Цивілізації можуть бути визначені як локальні соціально-культурні організми, яким притаманна фізіогномічна єдність відміннісних рис. У процесі історичного розвитку відбувається зростання свідомісно-духовних чинників розвитку (соціально-культурна парадигма), головним чином – як здійснення різних соціально-культурних проектів, через що постає створення свідомісно-проектного, розумо-творного, ідеє-творного, одухо-твореного світу як його подіє-ідеє-розвою. Події дієусвідомлюються як ідеї, а ідеї проєктуються як розвиток. Уся подальша історія людства репрезентована виведенням і втіленням свідомісно-проектованих ідей. Соціально-культурні проекти вимагають відоздійснення, через що історичний розвиток певним чином орієнтований, здійснюється як деяке світовірення. Релігія – віра в Бога через культ, чим є дієусвідомлення (віра) світотворення (Бог) через його активізацію в собі (культ). Світорозвій історично-духовний орієнтований як 1) продовжене світотворення, 2) віроздійснення як своєрідний локомотив, через те, що 3) релігійні соціально-культурні проекти духовного світоперетворення наразі є найбільшими. Від новочася єдинобожжя вступає в секулярну фазу практикування віри. Від XVII ст. людство переходить до індустріальних способів розвитку і до XX ст. утворюються світова економіка, світова політика і світова духовність, які від сер. XX ст. переходять у глобалізаційно-інформаційну добу “винаходжуваного майбутнього”, коли можуть бути здійснені будь-які соціально-культурні проекти. Виникає світова цивілізація як соборна єдність національних культур. У галузі релігійної відбувається не обезрелігійнення, а новорелігійнення як дієбожжє поступовір'я. Нововір'я відбувається як 1) екуменізація, 2) секуляризація, 3) нове секулярно-динамістичне богословствування. Своєрідним “духовним випаровуванням” глобалізаційних процесів є визрівання т.з. універсальної релігії. Універсальної релігії бути не може, може бути лише універсальна віра. Універсальна релігія не окрема релігія, а єдність усіх релігій світу як його духовного перетворення. Універсальна віра постає як 1) активізація світотворчих сил людини, 2) локомотив соціально-культурних проектів, що вимагають віроздійснення, 3) як соціально-культурний проект духовного перетворення світу (Царство Боже і т.п.). Єдність усіх релігій світу наразі знаходить найбільше вираження в теїстичному еволюціонізмі, який у сучасному універсал-еволюціонізмі отримує науково-філософське обґрунтування, де виникає новий процесуально-творчоцентричний образ світу для його перетворення. Секулярне поступовір'я переходить у розвитковір'я, світовір'я – дієусвідомлення світу як його розбудови, що досягається подіє-ідеє-розвоєм. Світовір'я постає у трьох іпостасях: 1) як єдність усіх релігій світу як його духовного перетворення, 2) світова не релігія, а віра і 3) дієусвідомлення світу як його розбудови. Зосередження розмислів духовних розбудов утворюють т.з. духовні республіки (Сіон, Шамбхалу, “горній Єрусалим” і т.п.) як нашу асоціальну духовну Батьківщину. Світорозвій історично-духовний постає як дієусвідомлювана світорозбудова (Світобуд).

Ключові слова: світорозвій історично-духовний, поступування, антропоносферизація, соціально-культурна парадигма, формаций цивілізації подіє-ідеє-розвій, соціально-культурний проект, універсальна віра, глобалізаційно-інформаційне суспільство, екуменізація, секуляризація, секулярно-динамістичне богословствування, світовірення, “духовна республіка”, світорозбудова (світобуд).

За сучасними науково-філософськими уявленнями синергетики Г. Гакена або І. Пригожина 1977 р., антропним принципом Б. Картера 1972 р., інфляційно-сценарною моделлю Всесвіту А. Гута 1979 р., кванто-

вою гравітацією С. Хокінга 1983 р., гіпотезами Всесвіту через тунелізацію А. Віленкіна 1982 р., мультивсесвіту через відгалуження Петлі Всесвіту Д. Гота – Лі Цзін-лі 1998 р., через вібрацію т.з. “струн”

П. Штейнхардта – Н. Турока 2002 р., експериментально підтверджену адронним колайдером 2012 р. т.з. Теорію Всього і, від кін. XX ст., об'єднуючого їх всіх універсального еволюціонізму (І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Гакен, Г. Ніколіс, П. Девіс, В. Стьопін, Г. Князева, С. Курдюмов, А. Баблюяц, М. Веллер, В. Лук'янець, О. Кравченко, Міжнародний конгрес Немецького товариства складних систем 1997 р. та ін.) і т.з. нової історії (М. Блок, Л. Февер, Ф. Бродель та ін. шк. "Анналів", А. Гуревич, Н. Яковенко, О. Толочко, В. Ульяновський та ін., еволюціонізму Л. Уайта, Д. Стюарта та ін., т.з. історії ідей Д. Хайяма, К. Брентона, Р. Стромберга, С. Аверінцева, Л. Костенко, В. Шевчука, М. Поповича, Л. Ушкалова та ін.), соціально-культурної парадигми (О. Ахієзера, М. Лапіна, В. Стьопіна, К. Баранцевої, О.О. й О.В. Халецьких та ін.), тобто універсал – історичного еволюціонізму (Khaletskyi & Khaletska, 2013) світ – це його творення (υβρις – шаленство творчісного процесу, за Г. Арендт або М. Фуко як творчісної силодії), як розвиток (субстанція-суб'єкт-процес), всепоступальний (рух – зміни взагалі, розвиток – спрямовані зміни, поступ – спрямовані вперед і т.д.) через космогенез літосфери (утворення), біосферу життя (від-творення) й антропоноосферизацію дієрозуму (пере-творення), як внесення у світ свідомості, постання розумо-творного, ідеє-творного, одухо-твореного світу через його проєктований подіє-ідеє-розвій (Khaletskyi, 2018). Тому світорозвиток (Berhson, 2010) врешті постає як історично-духовний розвій (Toinbi, 1995). У вченні про ноосферу (В. Вернадський, П. Тейяр де Шарден, Г. Леруа, М. Мойсєєв К. Майнцер, Н. Булатов, В. Загороднюк та ін.) фактично набуваються критерії поступального розвитку (Khaletskyi, 2015).

На нашу думку, мірилом поступування є 1) повнота здійснення законотенденцій розвитку (спрямування); 2) перевершення старого новим (новлення); 3) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (просвітлення). За синергетикою жодного іншого розвитку, крім поступального, взагалі не існує ("стріла часу" за Д. Едінгтоном або т.з. "перевідкриття часу" у синергетиці тощо). Час тече у зворотному напрямку у виниклих під час Первісного Вибуху двох паралельних дзеркальних світах, відкритих канадсько-американськими науковцями у 2018 р., але час у зворотному напрямку тече також поступально. Розвиток від космогенезу до біосфери і до антропоноосферизації є рухом вперед, тобто поступуванням. Але не доведено, що прогресом, якщо його розуміти як горезвісне "поліпшення", що носить неприйнятний оціночний характер. Боязко уникнений (від лихоліть I та II Світових воєн, тоталітарних режимів тощо п.пол. XX ст., О. Шпенглер, К. Поппер і майже вся сучасна історіографія) суспільними науками прогрес, на нашу думку, мусив би означати саме здійснення поступування (Khaletskyi & Khaletska, 2013).

Через те, що нинішній етап свіотворення є антропоноосферизаційним внесенням у світ свідомості, постанням розумо-творного, ідеє-творного, одухо-твореного світу через його свідомісно-проєктований подіє-ідеє-розвій, то розвиток суспільства є історично-духовним процесом (К. Брейзіг, Г. Уеллс, А. Тойн-

бі, В. Мак-Ніл та ін.), у якому постають його 1) ступені (етапи) розвитку, його 2) локальні способи розвитку (цивілізації) і власне 3) подіє-ідеє-розвій (Khaletskyi, 2003; Khaletskyi & Khaletska, 2013). Такими ступенями розвою в історичній науці усталювалися давнє середньовічне і новочасне суспільство (від Відродження Ф. Біондо і Н. Макіавеллі до новочася К. Келлермана 1675 р.) як прогрес розуму (А. Вольтер, М. Кондорсе та ін.) або історично-органічний розвиток народного духу (Й. Гердер і вся романтистська історіографія), розміркована у Г. Гегеля як східна, антична й германо-християнська фази або в О. Конта – як релігійна, метафізична і новочасна наукова доба. Доповнені новодослідженими первісним (Г. Морган, 1877 р.; Е. Тейлор, 1897 р.; Д. Фрезер, 1911–1915 рр. та ін.) і давньосхідним (Г. Масперо, 1885 р.; Е. Мейєр, 1910 р.; Б. Тураєв, 1911 р. та ін.) суспільствами, вони на кін. XIX – поч. XX ст. набувають (К. Брейзіг, Ступені і закони історичного розвитку, 1905 р. та ін.) первісного, давнього, з різновидами Давнього Сходу й Античності, середньовічного і новочасного ступенів розвитку. Їх різновидами, на нашу думку, є як марксистсько-ленінська "п'ятичленка", доповнена "пришпандьореним" комунізмом (К. Маркс, 1857 р.; Ф. Енгельс, 1883 р.; В. Ленін, 1919 р.; Й. Сталін, 1938 р.; Є. Жуков, 1955 р.; В. Нікіфоров, 1975 р.; Ю. Семенов, 2003 р. та ін.), так і еволюціонізована концепція генерацій А. Тойнбі (Дослідження історії, т. IV 1937 р., т. VII 1954 р.): 1) первісного суспільства, 2) давньосхідних (перших) цивілізацій I генерації, 3) давніх I тис. до н.е. – с. I тис. н.е., близькосхідної, античної давньоіндійської, давньокитайської та ін. цивілізацій II генерації, 4) середньовічних цивілізацій III генерації і 5) новочасної Західної світової цивілізації (Toinbi, 1995). Від сер. XX ст. їх всіх узагальнюють індустріалістські (модернізаторські, за В. Головка, 2003 р. та ін.) уявлення (Р. Арон, 1956 р.; Д. Белл, 1973 р.; О. Тоффлер, 1980 р.; А. Турен, 1969 р.; О. Гоулднер, 1976 р.; З. Бжезінський, 1983–1987 рр.; Е. Масуда, 1983 р.; М. Кастельс, 1996 р. та ін.) про 1) первісний, 2) аграрний, включно із давньосхідно-невільницьким, антично-рабовласницьким і середньо-вічно-феодальним, та 3) новочасний індустріальний, включно із глобалістично-інформаційним від сер. XX ст., ступенями розвитку суспільства, доповнені антимарксистсько-дискусійними концепціями О. Петрова (1947 р.), Л. Васильєва (1966 р.), А. Гуревича (1991 р.), І. Дьяконова (1994 р.) та ін. Етапи розвитку визначаються їх головним спрямуванням (Khaletskyi & Khaletska, 2013).

На кожному історичному етапі (ступені, формації) розвитку утворюються різні локальні способи розвитку або ж цивілізації. Цивілізації можуть бути визначені (Khaletskyi, 2003) як локальні соціально-культурні організми, яким притаманна фізіогномічна (О. Шпенглер, А. Тойнбі, В. Мак-Ніл, Ф. Бегбі, Ю. Павленко та ін.) єдність (т.з. лик) відміннісних рис. Так, в аграрному суспільстві, на т.з. давньосхідному общинно-невільницькому (коли основним виробником виступають ще не раби, але вже упідневолені общинники; усі євроамериканські т.з. модернаторські

Е. Майєра, М. Ростовцева та ін. і радянські марксоїдні дискусії 1920–1930-их рр., 1960–1970-их рр., 1990-их рр. щодо т.з. азіатського способу виробництва) етапи розвитку IV–II тис. до н.е., утворюються перші давньоєгипетська, шумеро-вавилонська, індська, єгетська, хетто-малоазійська, ранньокитайська і давньоамериканська цивілізації міднокам'яного віку з відповідним їм подіє-ідеє-розвоєм. Від залізного віку I тис. до н.е. – сер. I тис. н.е. на давньому общинно-рабовласницькому (широке застосування вже рабської праці у виробництві) етапі розвитку виникають Близькосхідна, Антична, Давньоіндійська і Давньокитайська локальні цивілізації. В сер. I тис. до н.е. у т.з. “осьовий час” (К. Ясперс) виникає особистісно-понятійне мислення, утворюючи Далекосхідну, Індійську і Євразійську великі духовні традиції людства і цілісно-понятійні образи світу для його перетворення (Khaletskyi, 2003). На середньовічному общинно-феодалному етапі розвитку (сер. I тис. н.е. – XVI ст.), утворюються Далекосхідна, Індійська, Австрійна, Центральноазійська, Ірано-ісламська, Східнохристиянська і Західнохристиянська локальні цивілізації. Від XVII ст. людство переходить до індустріальних способів розвитку і виникає новочасна світова цивілізація, яка проходить передіндустріалізаційний (XVII – сер. XVIII), індустріалізаційний (сер. XVIII – XIX ст.), індустріальний (п.пол. XX ст.) і від середини XX ст. – глобалізаційно-інформаційний етапи розвитку, до поч. XX ст. поступово поглинаючи усі попередні локальні цивілізації (Khaletskyi & Khaletska, 2013), представити які належним чином, на превеликий жаль, не дозволяє формат статті.

У процесі історичного розвитку відбувається збільшення його свідомісно-духовних чинників (соціально-культурна парадигма), із яких найбільшим є здійснення соціально-культурних проектів (А. Турен, 1969 р.). Уся історія людства постає як низка здійснюваних соціально-культурних проектів (Царства Божого або Царства Розуму Просвітницької доби, прогресу, комунізму, глобалізаційно-інформаційного суспільства тощо). У здійсненні соціально-культурних проектів постає проєктований розумовий, ідеє-творний, духовно пере-творений, одухотворений світ. Розвиток суспільства постає як подіє-ідеє-розвій. Події дієусвідомлюються як ідеї, а ідеї проєктуються як розвиток. Уся подальша історія людства – це подіє-ідеє-розвій виведення і втілення свідомісно-проєктованих ідей (Khaletskyi, 2018).

Соціально-культурні проєкти (А. Турен, 1969 р.) потребують віроздайснення (П. Бергер, Поголос про ангелів, 1963 р.; Д. Белл, Повернення сакрального? Аргумент на користь релігії майбутнього, 1980 р.; О. Тофлер; У. Еко та ін.). Тому історичний розвиток певним чином орелігійнюється (А. Тойнбі), здійснюється ніби світовірення (Khaletskyi, 2017). Релігія, або ж віра в Бога через культ, тобто дієусвідомлення (віра-дієусвідомлення здійснюваності вищою силою, за Р. Отто) світотворення (Бог – уособлене творення, світотворення, за Л. Ціглером, Р. Отто, П. Тіліхом, римо-католицькою і будь-якою іншою теологією розвитку, особливо – теїстичним еволюціонізмом) через активізацію в собі (через культ “створити Бога у серці

свому”, “зодягнутися у Христа” у християнстві, тік-кун-прилипання душі до Бога в іудаїзмі, сутнісна тотожність брахмана й атмана в індуїзмі, досягнення буддовості в усьому і т.п.) світотворчих сил (А. Древе, Л. Ціглер, П. Тейяр, Й. Ратцінгер (Папа Римський Бенедикт XVII) та ін.). Мистецтво – почуттєве, наука – раціоналістична, релігія – волятивно-інтуїтивна (августинізм, Іоан Дунс Скот, Ф. Шлейєрмахер і Г. Гегель, А. Шопенгауєр і Е. Гартман; воля до релігії У. Джемса, А. Древе і Л. Ціглера та ін.), свідомість у цілому – інтегративна. Бог не сидить ні в скінії, ні на Олімпі, ні на небі, ні в шухляді, Бог є у його відсутності (Ареопагітики) і віроздайснюється (М. Блондель) як дієусвідомлення уособленої творчої силодії (у богословських мудруваннях від сер. XIX ст.) і тому в Бога немає окремих церков (Павлові Послання, Миколай Кузанський, А. Швайцер, Р. Отто та ін.). Орелігійнення історичного процесу, на нашу думку, постає в тому, що, по-перше, ступені розвитку, способи розвитку – цивілізацій і сам подіє-ідеє-розвій, наче “колеса скорботи” (А. Тойнбі) “викочують” те чи інше віроздайснення (за Бергером, Беллом або ж “релігію” за Тойнбі) як спосіб здійснення розвою (увесь “богобуд” А. Сен-Симона, Ф. Ламенне, Ш. Монталамбера, О. Конта, Л. Фюєрбаха, Д. Штрауса, Ж. Сореля, М. Горького, О. Луначарського, Г. Уеллса, Д. Белла, М. Новака та ін.) і, по-друге, саме поступування постає способом продовженого світотворення (носить світотворчий, тобто “божественний” характер, за вченням антропоноосферизації, всією теологією розвитку, особливо теїстичним еволюціонізмом) (Khaletskyi, 2017).

Отже, орелігійнення історичного процесу полягає в тому, що релігія (у найширшому й сутнісному значенні) є, на нашу думку, найбільш «крутим» способом історичного розвитку. Історія дієусвідомлюється, тобто віроздайснюється. Оскільки релігія постає дієусвідомленням світотворення, то наразі лише релігія (якщо не зважати на спровоковану адронним колайдером 2012 р. і “виготовлену” на ньому “частку Бога” – бозон Хікса) виступає найбільшим соціально-культурним проєктом світоперетворення (досягнення Царства Божого у християнстві, анупатхішеші – нірвани, тобто нірвани без залишку в буддизмі, пункту ω у Тейяра тощо), його розбудови (т.з. Світобуд). Світо-розвій історично-духовний є дієусвідомлюваним (віроздайснюваним) і світотворчим, тобто орелігійнюваним. Релігія “пакується” у розвій історично-духовний як його найбільше 1) дієусвідомлення (віроздайснення) і 2) світотворче проєктування. За А. Тойнбі релігія постає певним локомотивом історичного розвитку (Toinbi, 1995).

У своєму розвитку релігія проходить етапи первісних вірувань (фетишизм, тотемізм, анімізм), багатобожжя як дієусвідомлення залежності людини від різних уособлених природних та суспільних сил і єдиногобожжя як дієусвідомлення здійснюваності вищою силою, чим постає творчісна силодія уособлена в образі єдиного Бога-творця, яке, приблизно від новочасся, вступає у секулярну фазу (релігія виходу з релігії, за М. Гоше, т.з. секулярна віра і секулярне богослов'я, “ім'я ім легіон”) світотворення як практи-

кування віри, своєрідне світовір'я (уся теологія розвитку типу *Populorum progressio* 1967 р. та, особливо, теїстичний еволюціонізм, П. Бергер, Д. Белл, О. Тоффлер, У. Еко та ін.), яке охоплює усі сфери життєдіяльності, отримує теомне обґрунтування (П. Тіллх, Релігійна субстанція культури, 1959 р. та ін.). Містика постає (М. Еліаде, Р. Занер та ін.) як своєрідний каталізатор для досягнення творчих станів свідомості, як досягнуте і явлене духовне перетворення (Khaletskyi, 2017). Отже, орелігійнення історичного процесу відбувається через 1) його дієсвідомлення як продовженого свіотворення, як 2) певного віроздійснення, як 3) його своєрідного локомотиву, 4) де релігійні соціально-культурні проекти духовного світоперетворення є найбільшими.

Від XVII ст. постає новочасна світова індустріальна цивілізація (Світовик), яка проходить передіндустріалізаційний (XVII – сер. XVIII ст.), індустріалізаційний (сер. XVIII – XIX ст.), індустріальний (п.пол. XX ст.) і глобалізаційно-інформаційний (від сер. XX ст.) етапи розвитку. До кін. XIX – поч. XX ст. утворюється світова економіка (ознаками цього стали світові промислові виставки 1851, 1862 р. – у Лондоні, 1878, 1889 р. – у Парижі, 1893 р. – у Чикаго і світові економічні кризи 1857 р. – у Європі й Америці і 1873 р. в цілому світі тощо), світова політика (І світова війна 1914-1918 р. та ін.), у галузі духовності: світова наука (квантова механіка Л. Бройля, Е. Шрьоденгера, В. Гейзенберга, теорія відносності А. Ейнштейна, теорія множин у математиці, генетика і структура ДНК та ін., історичний позитивізм К. Лампрехта, Д. Фрезера, М. Грушевського та ін., модернізаторські концепції Е. Майєра і М. Ростовцева, філософії життя О. Шпенглера і А. Тойнбі та ін.), світове мистецтво (т.з. ідеологічний реалізм Т. Мана або Лу Сіня або Р. Такхура, або Акутагави Рюноске, неоромантизм Е. Кіплінга або Лесі Українки, авангардизм П. Пікассо, С. Далі, К. Малевича та ін.; функціоналізм Ш. Ле Корбюзьє або О. Німейєра; магічний реалізм Г. Маркеса та ін.), розвивається світова релігія (Світовий конгрес релігій 1893 р. у Чикаго, Всесвітній місіонерський конгрес 1910 р. в Единбурзі, ісламський конгрес 1926 р. у Мекці, екуменічні громади в Іоні 1938 р. або в Тезе 1940 р., Всесвітня рада церков 1948 р., Всесвітнє братство буддистів 1950 р. тощо), світова філософія (філософія життя Ф. Ніцше, А. Бергсона, О. Шпенглера, А. Тойнбі, екзистенціалізм М. Гайдеггера або позитивізм Д. Бернала, еволюціонізм П. Тейяра де Шардена та ін.).

Від сер. XX ст. людство поволі вступає у глобалізаційно-інформаційне постіндустріальне (д.пол. XX ст.) і від XXI ст. – глобалізаційно-інформаційне суспільство (Комп'юротопію, за Е. Масудою 1983 р.), ідеологічно обґрунтоване Р. Ароном (вісімнадцять лекцій про індустріальне суспільство, 1955–1956 р. та ін.), У. Ростоу (Стадії економічного зростання, 1960 р. та ін.), Б. Жувенелем (“Аркадія”, 1968 р.) та ін., з ідеєю “винаходжуваного майбутнього”, коли через НТР можуть бути здійснені будь-які проекти розвитку людства), Д. Беллом (Пришестя постіндустріального суспільства, 1973 р. та ін.), А. Туреном (ідея програмованого суспільства і середнього класу в “Виробни-

цтві суспільства” 1973 р. та ін.), О. Гоулднером (ідея інтелектуалів у “Майбутньому інтелектуалів і встановленні нового класу” 1979 р. та ін.), О. Тоффлером (“Третя хвиля”, 1980 р. та ін. із всебічним обґрунтуванням), Ф. Фукуямою (“Кінець історії” 1989 р. як вичерпаність усіх соціально-культурних проектів розвитку людства), С. Гантінгтоном (“Зіткнення цивілізацій”, 1993 р. як глобалізаційних подолань локальних рудиментів у “війні цивілізацій”), С. Коеном (ідея багатополярного світу 1991 р.), З. Бжезинським (“План гри” 1983 р.; “Велика шахівниця” 1997 р. з ідеєю “глобального безладу”), Е. Масудою (“Інформаційне суспільство”, 1983 р. з ідеєю Комп'юротопії), М. Кастельсом (“Інформаційна епоха”, 1996 р. з ідеєю мережевого суспільства) та ін.

Ознаками глобалізаційно-інформаційного суспільства є: у галузі економічній – НТР, сутність якої – у перетворенні науки на безпосередню продуктивну силу і яка проходить етапи сер. 1950–1960-их рр. – комп'ютеризації, 1980-их – 2008 р. – електронізації та, від глобальної кризи 2008 р., – високих технологій і мережевого суспільства; комп'ютерна революція; “глобальне село” (М. Маклюєн), т.з. електронний котедж (О. Тоффлер); не конкурентні, а раціональні стимули розвитку (Е. Масуда); безробіття як забезпечене дозвілля (Х. Еванс) та ін.

У галузі соціально-політичній – розмивання соціально-класової структури на менші соціальні групи (Д. Белл, О. Тоффлер, А. Турен та ін.) і т.з. інфоспільноти (Е. Масуда), перехід провідної ролі у розвитку суспільства до середнього класу (А. Турен) й еліти (О. Гоулднер), яка утворює т.з. інтелектуалів (які ставлять мету) і технократів (які її здійснюють).

У галузі політичній – перехід від тоталітарних режимів (подолання маккартизму і расизму в Америці, хрущовська відлига, брежнєвський провесін і горбачовська перебудова в СРСР тощо) до демоліберального устрою і націонал-демократичних революцій кін. 1980-их – поч. 1990-их рр., розпад СРСР 1991 р. та ін., перехід у соціальному управлінні від примусу (Г. Арендт, З. Бжезинський, М. Джілас, М. Восленський, А. Сахаров, М. Новак, В. Чорновіл, М. Руденко та ін.) до маніпуляцій (Г. Маркузе, А. Глюксман, Б. Леві та ін. “нові філософи”, М. Фуко, Г. Лайон, Ж. Лакан, Ж. Дерріда та ін.), зростання демократії через соціальні мережі (О. Тоффлер, Д. Мартін), мережеве суспільство (М. Кастельс) та ін.

У галузі духовній – утворення світової множинно-єдиної духовності, зумовлена НТР інтелектуалізація усіх сфер суспільного життя, його віртуалізація (історичні реконструкції, молодіжні спільноти готів та ін., поттероманія, тотальна комп'ютероманія молоді та ін.), перехід провідної ролі в освідомлюванні суспільства до Інтернету, медіа (в т.ч. т.з. медіа-тероризм, який визначає 70% свідомості), гаджетова інтелектуалізація як передача інтелектуалізованої взаємодії тощо. Відбувається утворення світової цивілізації як соборної єдності національних культур, якщо у п.пол. XX ст. в індустріальну добу переважав “принцип плавилого казана” – нівеляції усього національного, то від сер. XX ст., з переходом до глобалізаційно-інформаційного суспільства, провідним стає “прин-

цип клумби” – розквіту усього національного (розпад СРСР, Югославії, відокремлення Чехії і Словаччини, Шотландії, Каталонії та ін., ретельне збереження національних традицій у Японії, в ісламському світі, їх відродження і розвиток в Україні тощо).

У галузі науки – це утворення т.з. нових наук: природничих (синергетика Г. Гакена або І. Пригожина 1977 р., антропний принцип Б. Картера 1972 р., інфляційно-стаціонарна модель Всесвіту А. Гута 1979 р., квантова гравітація С. Хокінга 1983 р., експериментально підтверджена адронним колайдером 2012 р. т.з. Теорія Всього і т.д.), т.з. нової історії (шк. “Анналів” Ф. Бродель, Л. Февр, Ж. Ле Гофф та ін., А. Гуревич, Н. Яковенко, О. Толочко, В. Ульяновський та ін., еволюціоналізм Л. Уайта, Д. Стюарта та ін., т.з. історія ідей Д. Хайяма, К. Брентона, Р. Стромберга, С. Аверінцева, Л. Костенко, В. Шевчука, М. Поповича, Л. Ушкалова, С. Плохого, універсал – історичний еволюціонізм К. Галушка та ін.), соціально-культурна парадигма (О. Ахієзер, М. Лапін, В. Стьопін, К. Баранцева, О.О. і О.В. Халецькі та ін.) тощо.

У галузі мистецтв виникають нові напрями і стилі: у 1950–1960-их рр. Г. Гессе, Х. Борхес, Г. Маркес, К. Воннегут, Кобо Абе, Х. Кортасар, О. Гончар, О. Солженіцин та ін. – у літературі, варіативний конструктивізм і бруталізм – в архітектурі, поп-арт – у зображальних мистецтвах, рок-музика та ін.; у 1970-их рр. – хайтек в архітектурі, концептуалізм у зображальних мистецтвах, хард-рок у п.пол. 1970-их рр., панк-рок у сер. 1970-их рр. і хеві-метал у кін. 1970-их рр. – у музиці; у період 1980-их – 2008 р. – І. Бродський, Ч. Айтматов, В. Шевчук, Л. Костенко, постмодернізм У. Еко і М. Павича, П. Зюзькінд, П. Коельо, М. Кундера, П. Реверте, Дж. Роулінг – у літературі, постмодерна й електронна музика 1980-их рр., т.з. нелінійна (деконструктивна 1990-их і дігнітальна 2000-их рр.) архітектура, брейк-данс та реп у музиці тощо.

У релігійно-філософській галузі, на нашу думку, відбувається не обезрелігійнення, а потужне новорелігійнення (Khaletskyi, 2017), у своїй спрямованості – секуляризоване дієбожне поступовір’я (світовір’я). У ньому Бог дієусвідомлюється як творець, уособлене творення, а віра в широкому розумінні – як здійснюваність вищою силою (Р. Отто). Загалом зменшується теїстичне обрядовір’я, а конфесійна віра розуміється як її практикування. Новорелігійнення відбувається переважно як екуменізація, секуляризація і розвиток нового секулярно-динамістичного богослів’я (Khaletskyi, 2017).

Екуменізація відбувається як конфесійна (Всесвітня місіонерська конференція 1910 р. в Единбурзі, Всесвітня рада церков 1948 р., Всесвітній ісламський конгрес 1926 р., Всесвітнє братство буддистів 1950 р. та ін.), міжконфесійна (Папа Римський Іоан-Павло II в іудейській синагозі 1986 р., ісламській мечеті 1985 р., РКЦ спільна богослужба усіх релігій світу в Ассізі 1986 р., Олександрії 2001 р., Барселоні 2001 р. і т.д.), так і глобальна (Світовий конгрес релігій 1893 р. у Чикаго, екуменічний монастир Тезе 1940 р., каф. екуменічного богослов’я Г. Кюнга 1979 р. у Тюбенгенському ун., Світові конгреси релігій 1999 р. – у Кейптауні, 2004 р. – у Мехіко, 2009 р. – у Мельбурні, 2015 р. – у Сеулі і т.д.). Секуляризація проявляється як “світське поле діяльності” (А. Тойнбі) церков, які обростають цілим сонмом світських видів діяльності (фінансових, профспілкових, політичних, освітніх, медіа, спортивних та інших організацій, у 1947 р. новою формою церковної організації проголошуються т.з. секулярії тощо). Виникають т.з. нові релігії (глобальний дзен, Об’єднана церква Муна 1954 р., Церква Бога сатани Лавей 1956 р., Рух трансцендентальної медитації 1958 р., рух Харе Кришна 1966 р., Місія Божественного світла Махараджі 1968 р., Ісус-революція 1970 р., АУМ сенрікьо 1987 р. та ін.). Виникає нове секулярно-динамістичне богослів’я П. Тейяра де Шардена, теологія розвитку II Ватиканського собору 1962–1965 р. та енцикліки *Populorum progressio* Папи Римського Павла VI 1967 р. з ідеєю суспільного прогресування як “фрагмента історії спасіння” і вирості з неї політична теологія (Д. Зелле, В. Метц, М. Новак та ін.) і теологія визволення (Г. Гутьєррес, Л. Бофф та ін.), процес-теологія (Центр вивчення у Клермонті 1971 р., Х. Кобб, Ш. Огден, Б. Годяк та ін.), з ідеєю служіння Богу як активної творчої діяльності й есхатологічна теологія надії (Ю. Мольтман, В. Панненберг, Ф. Чайлз та ін.), що обґрунтовує їх, проголошуючи метою Царство Боже – радикальне тотальне духовне перетворення всього світу, продовжене Шамбалінськими посвятами (по 200 тис. люду зараз) Далай Лами XIV і утворенням Центрів Шамбалінської війни світла Сакйонг Міпам Рінпоче в усьому світі, у 2018 р. – в Україні (Львові, Києві, Івано-Франківську, Одесі).

Своєрідним духовним «випаровуванням» глобалізаційних процесів розвивається (теософія, неоіндуїзм Вівекананди, Г. Уеллс, А. Тойнбі та ін.) т.з. універсальна (О. Мень) релігія (світова за Г. Уеллсом і А. Тойнбі; екуменічна за М. Кісселем). За А. Тойнбі світова релігія постає разом зі світовою цивілізацією як 1) єдність усіх релігій світу як віри в Бога, 2) зі “світським полем діяльності” і 3) Богом – як уособленим творенням (Toinbi, 1995). Універсальної релігії не може бути, тому що релігія – це віра в Бога через культ, а вони – різні. Може існувати лише універсальна віра (Khaletskyi, 2017), тому що всі релігії і навіть чорти вірають у Бога. Віра, за визначенням Р. Отто, постає як дієусвідомлення здійснюваності Богом як вищою силою, міццю, власне – світотворенням. В А. Бергсона Бог – творча силодія, у П. Тілліха – уособлена сила творення, у П. Тейяра – творчісна енергія, у процес – теологи Ш. Огдена або Д. Кобба – специфічний вид енергії (energy event), у П. Кюнга – сама динаміка. У В. Панненберга – “всеохопне поле сили”, у теїстичному еволюціонізмі (К. Раннер, О. Морено, Е. Ферр, А. Маркоцці, Г. Оверхаге, Ф. Добжинський, О. Мень, Й. Ратцінгер (Папа Римський Бенедикт XVII) – уособлене творення як розвиток історично-духовний, реально існуюча творчісна силодія у її прогресуванні (А. Морено). Універсальна релігія – це не окрема релігія, а єдність усіх релігій світу як його духовного перетворення у вірі в Бога (Khaletskyi, 2017). Її пошуки ведуться в усіх конфесі-

ях. У т.з. теології смерті теології (1982 р. зб. “Деконструкція і теологія” Т. Альтіцера, К. Рашке та ін.) відбувається послідовне секуляризуюче переосмислення самої релігійної думки. Універсальна віра як єдність усіх релігій світу постає в тому, що вона є 1) активізацією в людини світотворчих сил (А. Дреус, Л. Ціглер та ін.), 2) їх загальному поступуванні (А. Тойнбі) і в тому, що вони виступають 3) локомотивами (А. Тойнбі) здійснення соціально-культурних проєктів, які вимагають віроздійснення (П. Бергер, Погослос про ангелів, 1969 р.; Д. Белл, Повернення сакрального? Аргумент на користь релігії майбутнього, 1980 р., О. Тоффлер, У. Еко та ін.) і, врешті, усі релігії виступають своєрідними 4) соціально-культурними проєктами тотального духовного перетворення світу (Царство Боже, анупадхішеша-нірвана, тобто перевага без залишку в буддизмі, пункт ω у Тейяра тощо) (Khaletskyi, 2018).

Наразі єдність усіх релігій світу знаходить найбільший вияв у теїстичному еволюціонізмі, визнаному офіційним вченням у 2004 р., наприклад РКЦ, де Бог постає як продовжене (вічне) творення світу, його розвиток поступально-прогресивний. Обґрунтовуючи це (від Ватиканської конференції 1981 р. на основі синергетики і квантової гравітації С. Хокінга) сутнісною тотожністю творення = розвитку = прогресування, чим є 1) повнота здійснення законотенденцій (спрямованостей) розвитку, де 2) старе перевершується новим і 3) збільшуються свідомісно-духовні чинники розвитку.

Нині теїстичний еволюціонізм визнають 81% буддистів, 80% індуїстів, 77% іудеїв, 58% католиків, 51% православних і протестантів, 45% мусульман, в Америці – 48% віруючих (Khaletskyi, 2015). У 2004 р. конгрегація віри (свята інквізиція) РКЦ на чолі з дуже “крутим” кардиналом Йозефом Ратцінгером, невдовзі обраним Папою Римським Бенедиктом XVII, визнала теїстичний еволюціонізм офіційним вченням церкви (Khaletskyi & Khaletska, 2013). Одним словом, це можна було би назвати дієбожним поступовір’ям, у якому люди нездоланно прагнуть покращення й надають цьому покращенню божественного статусу.

У галузі філософській, на основі т.з. нових наук (синергетики, квантової гравітації Хокінга, інфляційно-сценарної моделі Всесвіту, т.з. Теорії Всього та ін.) і т.з. нової історії (“школи Анналів” та ін.), соціально-культурної парадигми та ін., розвиваються: у др. пол. 1950–1960-х р. – пост-позитивізм (К. Поппер, Т. Кун, У. Лакатос, П. Фойєрабенд та ін.) і структуралізм (К. Леві-Стросс, М. Фуко, О. Лакан, Р. Барт та ін.) – у науковістському напрямку і неомарксизм нового лівого руху (Е. Фромм, Т. Адорно, Г. Маркузе та ін.) – у гуманітаристському напрямку; у п.п. 1970-их рр. – Римський клуб (А. Печчеї, Д. Форрестер, Д. Медоус, Б. Гаврилишин) – у науковістському і герменевтиці (Г. Гадамер, П. Рікер та ін.) – у гуманітаристському напрямку; в сер. 1970-их рр. трагічне філософське блазнювання т.з. “нових філософів” (А. Глюксман, Б. Леві, Г. Лядрю та ін.); у др. п. 1970–1980-их рр. – консервативно-ліберальний рух т.з. нових правих, постмодерн і пост-структуралістська (Парижський міжнародний філософський коледж 1983 р.) філософія Ж.

Ліотара, Ж. Дерріда, Р. Дельоза, У. Еко та ін. і, підсумовуючий та об’єднуючий їх усіх у 2000-их рр. т.з. універсальний еволюціонізм І. Пригожина, У. Стенгерса, Г. Гакена, Г. Ніколіса, П. Девіса, В. Стьопіна, Г. Князева, С. Курдюмова, А. Баблюяца, М. Веллера, В. Лук’янича, А. Кравченко, Міжнародного конгресу Німецького товариства складних систем 1997 р. та ін.

Від універсал-історичного еволюціонізму теїстичний еволюціонізм отримує могутнє теоретичне обґрунтування. У них виникає новий процесуально-творчоцентричний образ світу для його перетворення (Khaletskyi, 2015). Світ не є даність, а є його творення (ω ріс – шаленство творчісного процесу, за Г. Арендт або М. Фуко тобто творчісна силодія) як розвиток (субстанція-суб’єкт-процес) всепоступальний (стріла часу за Д. Едингтоном або перевідкриття часу в синергетиці), законотенденційно-імовірнісно-багатоваріантний (хаосмос, за Дж. Джойсом), хвилеподібно-гілковано-різномний, через космогенез літосфери, біосферу життя й антропоносферизацію дієрозуму, через людину як істоту діяльнісно-свідомісну, розвиток суспільства як історично-духовний процес етапів, цивілізацій та подіє-ідеє-розвою, зростання свідомісно-духовних чинників розвитку як соціально-культурного проєктування в Еон духовної вічності у Вирії. Секулярне поступовір’я переходить у розвитковір’я, світовір’я – дієусвідомлення (тобто віра) світу як його розбудови (Світобуд) свідомісно-проєктованим подіє-ідеє-розвою (Khaletskyi, 2018). Одним словом, світовір’я – це Світовик і його віра (Світобуд). “Світ у злі лежить” (Ін. 5X19) і його спасіння – у перманентному подіє-ідеє-розвої. Нездоланне розбудовою світу (масонський Храм чи нинішній Світобуд) зло “воюється” зреченням світу (т.з. сквородиноство) і його неперервним та невідступним духовним перетворенням, досяжним у подіє-ідеє-розвої. Світовір’я, на нашу думку, постає у трьох іпостасях: 1) єдність усіх релігій світу як його духовного перетворення; 2) як певна світова не окрема релігія, а віра; 3) дієусвідомлення світу як його розбудови, чим наразі найбільш повно виступає теїстичний еволюціонізм, що є поширенням дієбожно-секулярного поступовір’я на релігійну сферу.

Світорозвій як його історичний процес віроздійснюється. Релігія є способом поступування історично-духовного (А. Тойнбі), його сучасним (від сер. XX ст.) способом постає світовір’я – дієусвідомлення світу як його розбудови. На думку Бертрана де Жувенеля (“Аркадія” 1968 р. та ін.), від доби НТР людство вступило в добу “винаходжуваного майбутнього”, коли можуть бути здійснені будь-які проєкти його подальшого розвитку. На думку Ф. Фукуями (1989 р.), уже здійснені усі попередні проєкти розвитку людства (“кінець історії”), а наступна доба, на думку Г. Гантінгтона (1993 р.), буде “війною цивілізацій” – глобалізаційним подоланням їх локальних рудиментів, що ми наочно спостерігаємо тепер і знаходимо у футурологічних роздумах Р. Бредбері, А. Кастлера, А. Азімова, С. Лема, А. Кларка, бр. Стругацьких, Г. Гаррісона, Д. Мартіна та ін. Адронний колайдер і “виготовлена” на ньому 2012 р. “частка Бога” прово-

кують думку про антропоноосферизаційне світотворення.

Світорозвій відбувається як антропоноосферизація, тобто свідомісне проектування і зростання свідомісно-духовних чинників його розвитку (соціально-культурна парадигма), як ступені розвою, його способи (локальні цивілізації) та подіє-ідеє-розвій, дієусвідомлювані (світовірення) як розбудова світу (Світобуд). Усе є розвитком, але соціально-політичний розвиток не є повним (А. Мальро, Голоси мовчання, 1947–1950 р. та ін.) і будь-яка світорозбудова – “це Освенцім” (Т. Адорно). Повне перетворення досягне лише у сфері духу. Виведення історично-духовних перетворень (через подіє-ідеє-розвій), їх розмисли (Платонівські симпозиони у Садах Академа або сковородинські мандри, або “цін тянь” – чисті бесіди семи мудреців із бамбукового гаю царства Вей, або вільні дискусії ув’язнених інтелектуалів у Заксенхаузені чи Мордовських таборах, або нинішніх пікетах науковців за зарплатою тощо) є 1) у певному сенсі асоціальними (down shifting, хіпування й орфізм Г. Маркузе, т.з. сковородинство, аскетика або божевільствуюче юродство в А. Глюксмана, Б. Леві, М. Фуко та ін., містика тощо) й утворюють 2) т.з. “горній Єрусалим”, “духовну республіку” в Г. Сковороди або Шамбхалу в буддизмі тощо, яка 3) і є справжньою духовною Батьківщиною. Задумана О. Бердником (Свята Україна, 1974 р.) і проголошена у грудні 1989 р. Українська духовна республіка постає, згідно зі своєю Конституцією, як “вільна асоціація – братство” для 1) історично-духовного єднання України як 2) дискурсу (розмислу) її призначення в 3) одухотворенні світу.

Світорозвій історично-духовний орелігійнюється (вірюється, якщо так можна сказати, світовірюється) як 1) продовжене світотворення, 2) віроздійснюване як своєрідний локомотив через те, що 3) релігійні соціально-культурні проекти духовного світоперетворення (Царство Боже і т.п.) наразі є найбільшими.

Світорозвій історично-духовний постає як дієусвідомлюваний Світобуд.

References

- Berhson, A. (2010). Tvorchа evoliutsiia. per. z frants. R. Osadchuka. K.: Vyd. Zhupanskoho (in Ukrainian).
- Tejjar de Sharden, P. (1987). Fenomen cheloveka. Per. s franc. I.A. Sadovskogo. M.: Progress (in Russian).
- Khaletskyi, O.V. (2003). Istoriia yak suspilno-dukhovnyi proekt zdiisnennia universalnykh obraziv svitu. Naukovyi visnyk LNUVMB imeni S.Z. Gzhytskoho, 5(2), 178–187 (in Ukrainian).
- Khaletskyi, O.V., & Khaletska, O. (2013). Svit yak diie rozvii (σφρτς) abo universalno-istorychnyi evoliutsionizm. Naukovyi visnyk. Seriia “Istorychne relihiieznavstvo”, Ostroh: Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”, 183–202 (in Ukrainian).
- Khaletskyi, O.V. (2015). Antroponoosferyzatsiia yak zbilshennia svidomisno-dukhovnykh chynnykiv rozvytku abozh prosvit-lennia khaosu. Naukovi zapysky. Seriia “Istorychne relihiieznavstvo”. Ostroh: Vyd. un. “Ostrozka akademiia”, 12, 170–182 (in Ukrainian).
- Khaletskyi, O. (2017). Relihiia v umovakh sotsiokulturnykh transformatsii. Dukhovnist, kultura. Vyklyky sohodennia. Materialy Vseukrainskoi naukovo konferentsii z mizhnarodnoi uchastiu (m. Lviv. 21–22 kvitnia 2017 r.). Lviv; Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni I. Franka, 206–211 (in Ukrainian).
- Khaletskyi, O. (2018). Svidomist yak proektuvannia. Svidomist, mozok, mova: aktualni problemy ta mizhdystsypinarne dosiagnennia: Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lviv. 19-21 kvitnia 2018 r.). Lviv, 233–236 (in Ukrainian).
- Toinbi, A. (1995). Doslidzhennia istorii. t. 1–2. per. z anh. V. Shovkun. K.: Osnova (in Ukrainian).